

Биро за развој на образование

Водич за
СЛОБОДНИ ИЗБОРНИ ПРЕДМЕТИ
во основното образование

СКОПЈЕ, 2021

Водичот за слободни изборни предмети во основното образование
е донесен со решение бр.02-1154/1 од 13.07.2021

ЗЕКИРИЈА ХАСИПИ, в.д. директор, Биро за развој на образование

Членови на работната група за изработка на Водичот:

Проф. д-р Виолета Петроска-Бешка,

м-р Митко Чешларов, Ајше Ајрулаи

СОДРЖИНА

Водечки принципи	2
Видови слободни изборни предмети	5
Определување на слободните изборни предмети во училиштето	6
Изработка на наставните програми за слободните изборни предмети	8
Избор и организација на слободните изборни предмети	9
Планирање и реализирање на наставата	11
Следење и оценување на постигањата на учениците	12
Прилог I - Модел на прашалник за пројавување првичен интерес	14
Прилог II - Образец за подготовка на наставна програма за слободен изборен предмет	16
Прилог III - Образец за планирање на часовите за реализација на слободен изборен предмет	19

ВОДЕЧКИ ПРИНЦИПИ

Слободните изборни предмети имаат за цел да обезбедат развој на потенцијалите на секој ученик и да придонесат за мотивирање на учениците за учење и за самостојно насочување во натамошното образование. За остварување на целта, организирањето, планирањето и спроведувањето на слободните изборни предмети се водат од следниве принципи:

1. Секој слободен изборен предмет придонесува за стекнување на компетенциите определени со Националните стандарди за основното образование.

Секој слободен изборен предмет се планира околу конкретни компетенции (знаења, вештини и вредности/ставови) што се вклучени во Националните стандарди. Со оглед на тоа што Националните стандарди укажуваат на компетенциите со кои треба да се стекнат учениците во текот на основното образование, од одделните слободни изборни предмети не секогаш се очекува да овозможат стекнување на предвидените компетенции во целост, туку да придонесат за нивно стекнување.

Поголемиот дел од компетенциите од Националните стандарди се стекнуваат преку изучење на задолжителните наставни предмети, но меѓу нив има и такви кои не се целосно покриени со резултатите од учење и/или со наставните активности од задолжителните предмети. Токму од слободните изборни предмети се очекува да го понудат потребното дополнување на знаењата, вештините и вредностите/ставовите што се делумно покриени со задолжителните наставни предмети.

2. Училиштето нуди слободни изборни предмети во согласност со интересите на учениците.

Училиштето треба да нуди широк дијапазон на разновидни слободни изборни предмети од различните категории коишто се подредени на интересите на учениците, согласно нивната возраст и актуелните потреби. Од особена важност е понудените слободни изборни предмети да бидат привлечни за повеќето ученици. Нивната привлечност зависи од тоа дали учениците ќе ги доживуваат како интересни, корисни и забавни. Со други зборови, слободните изборни предмети треба да се разликуваат од задолжителните наставни предмети не само по темите/содржините на кои се фокусираат, туку и по севкупниот пристап во реализација на содржините.

Слободните изборни предмети треба да им нудат на учениците конкретни искуства преку кои можат да се стекнат со компетенции во когнитивното, емоционалното, социјалното и психомоторното подрачје, во согласност со нивните развојни карактеристики, потенцијали и афинитети. При тоа, од слободните изборни предмети се очекува да им овозможат на учениците да ги откријат своите „силни страни“ и вештини коишто не можат да бидат видливи на другите часови и со тоа да се афирмираат пред своите соученици. На тој начин, слободните изборни предмети развиваат позитивен став на учениците кон училиштето и ги мотивираат за повисоки постигања во задолжителните наставни предмети. Со други зборови, понудените слободни изборни предмети, кои ја збогатуваат воспитно-

образовната дејност на училиштето и се доживуваат како интересни и корисни од страна на учениците, придонесуваат за подобрување на севкупната привлечност на самото училиште и ја подобруваат севкупната клима за учење во училиштето.

3. Слободните изборни предмети се инклузивни.

Слободните изборни предмети треба да им бидат достапни на сите ученици. Единствен критериум за вклучување на учениците во конкретен слободен изборен предмет е искажаниот интерес, независно од нивниот пол/род, етничката припадност, способностите, социо-економскиот статус, здравствената состојба, успехот по задолжителните предмети и/или другите разлики. Со оглед на тоа што при нивната реализација има отворен простор за почитување на стилот на учење и на брзината во учењето и напредувањето на секој ученик, слободните изборни предмети треба да им бидат поддршка како на учениците со посебни образовни потреби, така и на учениците што се талентирани и надарени во различни области.

Од особена важност е наставните активности во рамки на слободните изборни предмети да бидат ориентирани на учениците и усогласени со нивните индивидуални потреби, со целосно почитување на разликите меѓу учениците. На тој начин се обезбедува можност секој ученик да ги запознае и максимално да ги развива своите способности, потенцијали и знаења. Истовремено, таквиот пристап придонесува учениците да развијат самоверба, но и да веруваат дека нивните способности не се дадени еднаш засекогаш и дека можат да се развиваат со труд и работа врз себе. Таквиот став кон сопствените способности придонесува учениците да си поставуваат реални цели што се усогласени со нивните особини и можности и да не се откажуваат лесно кога ќе се соочат со потешкотии во постигнување на поставените цели.

Организацијата на слободните изборни предмети поттикнува мешање на учениците од различни години во рамки на ист образовен период. Главните придобивки од таквиот пристап се состојат во тоа што се овозможува учење на „помладите“ ученици од „постарите“ низ меѓусебна соработка и се развива социјална одговорност кај „постарите“ ученици во односите со „помладите“.

4. Слободните изборни предмети се родово сензитивни и промовираат родова рамноправност

Голем дел од слободните изборни предмети можат да промовираат родова рамноправност на тој начин што ќе исклучат експлицитни родови стереотипи од своите содржини и ќе вклучат содржини кои нудат позитивни модели за идентификација и за момчињата и за девојчињата и повикуваат на критички однос кон родовата нееднаквост. Со други зборови, секаде каде што е можно, слободните изборни предмети треба да се искористат да укажуваат на негативните последици од крутото придржување кон родовите норми, очекувања и улоги, како и на тоа дека полот/родот не смее да претставува основа за различно вреднување и моќ.

Дополнително, меѓу понудените слободни изборни предмети треба да има такви кои барем делумно се посветени на стекнување сознанија за тоа дека родовите норми и улоги не се фиксни, како и на тоа дека родовите стереотипи можат да доведат до сериозни индивидуални и општествени последици меѓу кои најпроблематична е високата

застапеност на родово заснованото насилство. Се очекува ваквите предмети, преку посочените содржини, да овозможат градење на негативен став кон сите видови родова дискриминација, вклучувајќи ја и дискриминацијата врз основа на сексуална ориентација.

Родовата рамноправност може да се промовира и преку стимулирање на интересот на учениците за учество во слободните изборни предмети независно од полот/родот, односно ослободени од притисокот на стереотипните очекувања поврзани со полот/родот. Тоа е особено важно кога се работи за предмети кои средината ги смета за полово/родово типични (на пример, изборниот предмет *Готвење*) или полово/родово поделени (какви што се голем дел од предметите со спортско-рекреативен карактер).

5. Секогаш кога е можно, слободните изборни предмети развиваат интеркултурни компетенции кај учениците.

Училиштето треба да ги користи слободните изборни предмети за да го поттикнува развојот на интеркултурните компетенции кај учениците и да го промовира мултикултурниот/мултиетничкиот карактер на нашата држава. Еден пристап во таа насока е да нуди предмети кои вклучуваат мултикултурни содржини и така обезбедуваат сознанија за сличностите и разликите во културите на различните етнички заедници кои живеат во нашата земја. Друг пристап е да ја организира реализацијата на слободните изборни предмети (најмалку половината од понудените) на начин кој обезбедува интеракција меѓу учениците кои учат на различни наставни јазици. Третиот пристап е комбинација од двата претходни – реализацијата на слободните изборни предмети кои вклучуваат мултикултурни содржини може да се одвива преку интеракција меѓу ученици од различни наставни јазици.

Првиот пристап може да се примени во сите училишта, независно од јазикот на наставата. Тоа значи дека секое училиште треба да понуди слободни изборни предмети кои се целосно или делумно посветени на стекнување сознанија за културните/етничките обележја на сите што живеат во нашата држава, како и на нагласување на заедничките интереси и вредности на сите граѓани што се припадници на различните етнички заедници. Се разбира, во дел од слободните изборни предмети нема да може да се вклучат мултикултурни содржини (како на пр., кога содржините припаѓаат на хемија или физика), но секое училиште треба да ја искористи секоја можност да им даде мултикултурен карактер на сите слободни изборни предмети кои го овозможуваат тоа, без оглед на категоријата во која спаѓаат. Тоа истовремено му наметнува одговорност на училиштето да оневозможи преку слободните изборни предмети да се промовираат стереотипи за другите етнички заедници и да се нагласува етноцентризмот, односно да се вреднуваат културните особености на другите етнички заедници низ призмата на сопствената култура.

Другите два пристапи се применливи само во двојазичните и тријазичните училишта во кои добар дел од слободните изборни предмети може да се реализираат со „мешани“ групи ученици кои учат на различни наставни јазици. Пристапите со јазично „мешани“ групи ученици се наједноставни за примена кога се работи за слободни изборни предмети чии активности овозможуваат интеракцијата меѓу учениците да не биде премногу зависна од вербалната комуникација (особено во средини каде што учениците недоволно го познаваат јазикот на „другиот“). Овие пристапи ќе промовираат меѓуетничка интеграција

доколку предметите се реализираат со јазично балансиран групи ученици, со почитување на правилата за билингвално водење на активностите и рамноправно третирање на сите вклучени ученици, независно од јазикот на наставата, односно од етничката припадност на учениците.

6. Слободните изборни предмети се еднакво важни како задолжителните предмети.

Раководството на училиштето и наставниците треба да се ангажираат за спроведување на слободните изборни предмети со иста посветеност како и задолжителните предмети. Наставниците треба да ги јакнат компетенциите за спроведување на конкретни слободни изборни предмети, особено кога се работи за оние што излегуваат од доменот на нивното формално образование. За сите слободни изборни предмети што припаѓаат на области кои не се опфатени со предметите што ги предаваат, наставниците треба да имаат афинитети и дополнително стекнати знаења за подрачјето на кое се однесува предметот, но и соодветни вештини за реализација на часовите од овие предмети преку примена на современи пристапи, базирани на активности ориентирани кон ученикот.

ВИДОВИ СЛОБОДНИ ИЗБОРНИ ПРЕДМЕТИ

Во првиот образовен период (I-III одд.) слободните изборни предмети се реализираат во форма на **слободни активности** што ги води одделенскиот наставник задолжен за паралелката во договор со учениците. Во времето предвидено за слободниот изборен предмет (2 наставни часа неделно), секој ученик се поттикнува самиот да избере што сака да прави со други ученици во група како дополнување на она што е веќе учено во текот на неделата. Така на пример, една група ученици може да црта на тема што ќе ја избере, друга група да драматизира некој текст, трета да танцува на дадена музика, итн. Алтернативно, целата паралелка може да избере заедничка активност која е во функција на:

- поддршка на **личниот и социјалниот развој на учениците** (на пример, една од повеќе понудени работилници од Образование за животни вештини),
- проширување/продлабочување на знаењата преку **проектни активности** од еден предмет или од една тема која поврзува повеќе предмети, како на пример, да прави хербариум од растенија и да ги запишува нивните имиња (Природни науки и мајчин јазик), или графички да прикажува податоци за просториите во училиштето, клупите, столчињата, итн. (Математика и Општество) и
- развивање на **основни ИКТ вештини**, како на пример, користење програми за цртање на компјутер, користење на тастатура за пишување и сл.

На учениците од вториот и третиот период на основното образование (IV-VI и VII-IX одд.) им се нуди да избираат од четири **категории слободни изборни предмети**:

- (1) изборни предмети за **проширување/продлабочување на знаењата** од задолжителните наставни предмети (пример: анализирање и пишување поезија, математичко-логичко резонирање, заштита на животната средина, етика на религиите, класична култура, жените низ историјата, програмирање, сликање/цртање/вајарство, соло пеење, народни ора),
- (2) изборни предмети за поддршка на **интереси на учениците кои не се дел од наставните предмети** (пример: фотографија, градинарство/хортикултура, театарски работилници, готвење, резбарство, оригами, моделарство),
- (3) изборни предмети за поддршка на **личниот и социјалниот развој на учениците** (пример: образование за животни вештини, образование за родова еднаквост, мултикултурни работилници, финансиска писменост),
- (4) изборни предмети од **спортско-рекреативен карактер**¹ (пример: фудбал, кошарка, ракомет, одбојка, пинг-понг, јога, пилатес, модерен танц).

Листата на предмети од овој вид може да варира од еден до друг период на основното училиште за да ги следи возрастните разлики во интересите на учениците и можностите на наставниот кадар вклучен во одделенска и предметна настава.

Учениците бираат два слободни изборни предмети во текот на една учебна година – еден за првото и друг за второто полугодие. Предметите што ученикот ќе ги избере за тековната учебна година мора да припаѓаат на различни категории. Исто така, во текот на еден образовен период, ученикот не може два пати да избере ист предмет, освен ако не се работи за предмети од иста област кои се на различно ниво (на пример, Програмирање 1 и Програмирање 2). Во реализација на активностите во конкретен изборен предмет учествуваат ученици коишто споделуваат заеднички интерес, без оглед на тоа дали учат во иста паралелка (на пример, IV^а), во различни паралелки од иста година (на пример, VI одделение) или во различни години во рамки на ист образовен период (на пример, VII – IX одделение). Притоа, битно е целата група заедно и континуирано да учествува во реализацијата на изборниот предмет.

ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НА СЛОБОДНИТЕ ИЗБОРНИ ПРЕДМЕТИ ВО УЧИЛИШТЕТО

Со оглед на тоа што во првиот образовен период слободните изборни предмети се реализираат во вид на слободни активности што се организираат во рамки на паралелката во вид на работа во мали групи или со целата паралелка. Одделенскиот наставник им нуди на учениците избор меѓу двата вида на работа и според искажаниот интерес на мнозинството ученици во паралелката ги организира слободните активности. Доколку учениците изберат да работат сите заедно, следното што им се нуди е да изберат дали активноста ќе биде во

¹ Учениците што учествуваат во спортските клубови, во рамки на воннаставните активности, не можат да изберат ист спорт како изборен предмет.

функција на поддршка на личниот и социјалниот развој, на проширување/продлабочување на знаењата преку проектни активности, или на развивање на основни ИКТ вештини.

Во вториот и третиот образовен период, листите на слободни изборни предмети што ќе се нудат зависат од интересите на самите ученици изразени на многу поконкретно ниво. Поради тоа, листите варираат од еден до друг период на основното образование и од едно до друго училиште. Тоа значи дека секое училиште нуди две листи – една за учениците од вториот и друга за учениците од третиот образовен период. При тоа, секое училиште е задолжено во секој образовен период да понуди по најмалку три изборни предмети од секоја од четирите наведени категории². На определување на листата на понудените предмети претходи постапка која се состои од следните чекори:

1. Спроведување анкета

При крајот на секоја учебна година, училиштето, преку наставниците и стручните соработници спроведува анкета за заинтересираноста на учениците за подрачјата/ темите од секоја категорија на слободните изборни предмети. Анкетата се спроведува во вид на прашалник кој се задава на сите ученици од двата образовни циклуси и се пополнува анонимно. Прашалникот нуди список на поголем број области од кои може да се изведат слободни изборни предмети во рамки на секоја од четирите категории. списокот е изготвена од страна на одговорни лица во училиштето, врз основа на понудите од наставниците и предметите избрани од страна на учениците во претходните генерации³. При тоа, во категоријата за проширување/ продлабочување на знаењата треба да бидат застапени слободни изборни предмети кои се поврзани со сите задолжителни предмети (најмалку по еден избор за секој задолжителен предмет), освен со физичко и здравствено образование⁴ и со странските јазици⁵. Дополнително, на учениците им се дава можност самите да додадат други теми/подрачја за кои сакаат да имаат слободен изборен предмет. Во **Прилог I** е даден модел на прашалник за пројавување првичен интерес од страна на учениците. Во моделот се дадени само примери кои, во повеќето случаи, училиштата треба да ги преработат за да ги одразуваат спецификите на училиштата (интересите на учениците и можностите на училиштата).

2. Формирање на листите на слободни изборни предмети

Резултатите од спроведената анкета се објавуваат на веб страницата или на огласната табла на училиштето за да бидат видливи за учениците и за родителите/старателите.

² Исклучок се училиштата со мал број ученици во кои листата на изборни предмети, во договор со учениците (односно со нивните родители/старатели), може да биде поограничена.

³ Во првата година од реализацијата на наставниот план во одреден образовен период, во прашалникот се вклучени само теми/подрачја што ги нудат наставниците.

⁴ Физичко и здравствено образование е исклучено од оваа категорија затоа што за него има посебна категорија на изборни предмети од спортско-рекреативен карактер.

⁵ Проширувањето на знаењата од странските јазици (англиски и втор странски јазик) може да се постигне преку користење на материјали од овие јазици при реализацијата на другите слободни изборни предмети. Наставниците што ги предаваат странските јазици може и самите да бидат носители на слободен изборен предмет од друга категорија или да бидат поддршка на наставник кој реализира слободен изборен предмет кој вклучува користење на јазикот во поголема мера.

Врз основа на добиените резултати се формираат листите на слободни изборни предмети за двата образовни периоди⁶, при што посебно се внимава: (1) да се вклучат сите предмети што ги покриваат подрачјата/темите за кои искажале интерес најмалку 15 ученици од конкретниот образовен период и (2) во рамки на секоја категорија предмети да има понудено по најмалку три предмети. Листите се објавуваат на веб страницата на училиштето најдоцна до 15. април од претходната учебна година.

3. Определување наставници за реализација на слободните изборни предмети

Врз основа на формираните листи на слободни изборни предмети (за интересот изразен од учениците), по пројавен интерес од страна на наставниците и/или по предлог на стручните активи и директорот, Наставничкиот совет ги определува наставниците кои ќе бидат одговорни за нивна реализација. Притоа се има предвид дека предметите за проширување/продлабочување на содржините од задолжителните наставни предмети може да ги водат само наставниците од соодветните предмети/области. За другите категории предмети, ангажманот на наставникот не мора да биде непосредно поврзан со предметите што ги предава доколку самиот има лични афинитети и дополнително стекната стручност за водење на предмет од конкретна тема/подрачје (на пример, наставник по Природни науки може да биде одговорен за слободен изборен предмет од областа на модерен танц или за финансиска писменост). Доколку училиштето нема наставник кој може да реализира некој од слободните изборни предмети за кој искажале интерес самите ученици, училиштето (со поддршка на општината) треба да ангажира наставник од друго училиште или друго лице кое ги поседува потребните компетенции за реализација на конкретниот предмет.

ИЗРАБОТКА НА НАСТАВНИТЕ ПРОГРАМИ ЗА СЛОБОДНИТЕ ИЗБОРНИ ПРЕДМЕТИ

Наставниците што се избрани за реализација на слободните изборни предмети во училиштето се задолжени да подготват наставна програма за својот предмет.⁷

Образецот за наставната програма (презентиран во **Прилог II**) ги содржи следните делови и компоненти:

1. дел: **Поврзаност со Националните стандарди**

Во овој дел се наведуваат компетенциите од Националните стандарди што се равниваат преку реализација на предметот (односно знаењата, вештините и ставовите/вредностите за чие стекнување придонесува предметот)

⁶ Листа за вториот образовен период се нуди откако наставата ќе започне да се реализира во тој период согласно новиот наставен план.

⁷ Слободните изборни предмети од сите категории освен од првата, може да се нудат и во вториот и во третиот образовен период. Одговорниот наставник за тој предмет може да понуди една наставна програма за двата периода, а при планирањето на реализацијата на часовите ќе треба да се земат предвид возрастните карактеристики на учениците.

2. дел: **Резултати од учење**

Во овој дел се наведуваат темите и за секоја тема се определуваат следните компоненти кои укажуваат на тоа што се очекува да се постигне со изучување/следење на темата и на кој начин:

- **Знаења/вештини** (што се очекува ученикот да знае и умее по изучување/следење на темата)
- **Ставови/вредности** (кои ставови и вредности треба ученикот да ги изгради преку изучување/следење на темата)
- **Содржини и поими и број на часови** (кои содржини ја сочинуваат темата, кои се клучните поими што учениците треба да ги научат во рамки на секоја содржина и колку часови треба да бидат посветени на секоја содржина)
- **Примери на активности** (различни видови активности преку кои учениците ќе се стекнат со знаењата/ вештините и ставовите/вредностите поврзани со конкретните содржини.

Наставната програма што е подготвена од страна на одговорниот наставник, се доставува до стручните соработници и заедно со нив се усогласува со барањата наведени во образецот. По завршување на овој процес, наставната програма се доставува до Бирото за развој на образованието за стручно мислење. По искажаното позитивно мислење од страна на Бирото, директорот на училиштето ја одобрува за реализација. Одобрените наставни предмети се објавуваат на веб страницата на училиштето. Рокот за нивно објавување е 25. август, непосредно пред започнување на учебна година.

Доколку листата на слободни изборни предмети на училиштето содржи такви кои се претходно одобрени за друго училиште и наведени на веб страницата на Бирото за развој на образованието, училиштето може да ги преземе наставните програми за тие предмети, да ги објави на својата веб страница (со назнака дека се преземени) и согласно нив да ја реализира наставата.

ИЗБОР И ОРГАНИЗАЦИЈА НА СЛОБОДНИТЕ ИЗБОРНИ ПРЕДМЕТИ

Во првата недела од септември, секој ученик (со поддршка на родителот/старателот), од листата на слободни изборни предмети објавена на веб страницата на училиштето, треба да ги избере предметите што ќе ги изучува/следи во тековната учебна година. Изборот го прави на тој начин што наведува два предмета од различни категории што му се прв избор и други два предмета од истите или други категории што му се втор избор. Тоа овозможува училиштето да ги распореди слободните изборни предмети по полугодја и да ги распореди учениците по групи врз основа на првиот избор, а да го земе предвид вториот избор доколку нема доволен број заинтересирани ученици за формирање група за конкретен изборен предмет во тековната учебна година или доколку училиштето не може да обезбеди соодветни просторни услови за реализација на конкретен изборен предмет.

При распоредување на учениците според направениот избор се има во вид дека групата/групите за конкретен слободен изборен предмет може да ја сочинуваат ученици што учат во иста паралелка (на пример, IV^a), во различни паралелки од иста година (на пример, VI одделение) или во различни години во рамки на ист образовен период (на пример, VII – IX одделение).

Во училиштата во кои наставата се одвива на два или на три јазика најмалку половината од слободните изборни предмети се реализираат со јазично балансиран „мешани“ групи ученици од различни наставни јазичи (исклучок од ова се училиштата кои повеќејазичноста ја постигнуваат преку подрачните училишта што се во нивен состав). При тоа се има на ум дека најподатни за работа со јазично „мешани“ групи се изборните предмети кои вклучуваат активности што не се потпираат исклучиво на вербална комуникација меѓу учениците. Така на пример, потешки за реализација во вакви групи се изборните предмети поврзани со анализирање и пишување поезија или финансиска писменост, за разлика од изборните предмети поврзани со програмирање и уметности и оние од спортско-рекреативен карактер, кои се многу полесни за реализација во „мешани“ групи. Во секој случај, одговорни за реализацијата на изборните предмети со „мешани“ групи ученици се најмалку двајца наставници (по еден од секој застапен наставен јазик), кои ги водат активностите билингвално, со рамноправен третман на двата застапени наставни јазичи и на сите вклучени ученици.

За успешна организација и реализација на слободните изборни предмети, училиштето е должно да ги обезбеди потребните средства и материјали. На пример, доколку учениците се заинтересирани да учат готвење или градинарство/хортикултура, училиштето треба да обезбеди апарати и садови за готвење, односно алатки и друга опрема за садење и одгледување растенија. Освен тоа, училиштето треба да направи оптимална организација на просторот, водејќи се од наставните програми за изборните предмети. Треба да се има предвид дека изборните предмети може да се разликуваат според просторните услови што ги бараат, па така, едни предмети може целосно или делумно да се организираат во внатре во училиштето (училница, спортска сала, училишна кујна), а други на отворено (училишен двор, игралиште, спорски терен итн.). Се препорачува при распоредувањето на слободните изборни предмети по полугодија, училиштето да се води и од потребата за обезбедување соодветни просторни услови согласно барањата за секој изборен предмет.

За да се избегнат компликации околу времето на одржувањето на слободните изборни предмети и обезбедувањето просторни услови за тоа, од училиштата се очекува да определат фиксни термини за нивна реализација во текот на неделата. Тоа значи дека во распоредот треба да се предвидат два термина во неделниот распоред (на пример, петти час во среда и прв час во петок) што ќе важат за сите паралелки од ист образовен период. На тој начин ќе се овозможи учениците да излезат од своите паралелки, да се прегрупираат и да одат на часот за слободен изборен предмет. Доколку за ист изборен предмет се формираат повеќе групи, а наставата за тој предмет ја изведува само еден наставник, тогаш училиштето определува повеќе термини во текот на неделата, сите лоцирани по завршување на наставата од задолжителните предмети, во рамки на задолжителниот престој во училиште (5 саати за учениците од вториот и 6 саати за учениците од третиот образовен период).

ПЛАНИРАЊЕ И РЕАЛИЗИРАЊЕ НА НАСТАВАТА

Слободните изборни предмети ги водат наставници од соодветниот образовен период⁸, кои се именуваат како одговорни за нивната реализација, а по потреба во работата на часот како помошници може да се вклучат и други наставници, родители/старатели или волонтери од заедницата. Наставникот одговорен за реализација на предметот го прави планирањето, базирано на наставната програма.

За слободните изборни предмети се планира само реализацијата на часовите, а за таа цел се користи образецот даден во **Прилог III**. Според образецот, за секоја тема наставникот ги презема знаењата/вештините и ставовите/вредностите што се наведени во наставната програма. Потоа, за секој час се наведуваат:

- 1) **датата** за реализација на часот,
- 2) конкретните **содржини и поими** што се планира да бидат опфатени со часот (директно преземени од наставната програма),
- 3) **сценариото за час** – детален опис, по чекори, на активностите на учениците планирани за часот (по моделот на сценарио за планирање на час од задолжителните предмети)⁹ и
- 4) **средствата** потребни за реализација на активностите опишани во сценариото.

Неделното планирање на реализацијата на наставата во конкретна паралелка ги содржи само термините предвидени за реализација на часовите од слободните изборни предмети (два термина – по еден за секој наставен час). Со оглед на тоа што реализацијата на даден слободен изборен предмет не се врзува за конкретна паралелка, туку за група ученици кои може да припаѓаат на различни паралелки/одделенија и истовремено, за учениците од една паралелка паралелно може да се реализираат повеќе слободни изборни предмети, во неделното планирање е доволно да се запишат само термините во кои се реализираат овие предмети (на пример, 3. час во среда и 2. час во петок). Се препорачува (како што е претходно објаснето) термините за реализација на слободните изборни предмети да бидат фиксни.

На реализацијата на слободните изборни предмети треба да се пристапи со еднаква сериозност како и на реализацијата на задолжителните предмети. Овие предмети им даваат поголема слобода на наставниците за користење на различни наставни приоди, но не значи дека ја намалуваат нивната одговорност за успешната реализација на наставата и постигање на очекуваните резултати од учењето. Со оглед на тоа што понудата на слободните изборни предмети се прави врз основа на искажаните интереси на учениците, а нивната реализација е во функција на задоволување на интересите на учениците од определени области, вклученоста на сите ученици како активни чинители за време на часовите од овие предмети е од суштинско значење. При тоа е многу битно да се применува кооперативно учење, но и индивидуализиран

⁸ Слободните изборни предмети во IV и V одд. ги реализираат одделенски и/или предметни наставници, а во VI-IX одд. само предметни наставници.

⁹ Доколку се работи за наставна програма за слободен изборен предмет што се нуди и во вториот и во третиот образовен период, сценариото за час ќе треба да предвиди активности и средства за нивна реализација што соодветствуваат на возрастните карактеристики на учениците од двата периода.

пристап во наставата по слободните изборни предмети, затоа што се очекува секој ученик вклучен во конкретен предмет да има придобивки од тоа.

СЛЕДЕЊЕ И ОЦЕНУВАЊЕ НА ПОСТИГАЊАТА НА УЧЕНИЦИТЕ

Наставниците што ги реализираат слободните изборни предмети треба континуирано да го следат и да го вреднуваат напредокот на секој вклучен ученик. Уште пред да започнат со реализација на наставата, наставници (во соработка со други вклучени реализатори, доколку има такви) треба да го испланираат и начинот на следење на учениците.

За време на реализацијата на наставата, наставникот:

- ја следи и ја бележи **редовноста** на секој ученик,
- ја следи **ангажираноста** на секој ученик за време на активностите и **придонесот** што го има во нивната реализација и
- го следи и го вреднува **напредокот** на секој ученик во стекнувањето на знаењата, вештините и вредностите/ставовите предвидени со настаната програма.

Вреднувањето на напредокот на учениците треба да се базира врз принципите на формативно оценување. Тоа значи дека во текот на реализацијата на часовите, учениците треба да добиваат повратни информации од наставникот за постигањата и за тоа како да ги подобрат. При тоа, на учениците треба да им се овозможи и самите да учествуваат во вреднувањето на сопственото напредување, како и на напредувањето на соучениците.

Сумативната оценка за слободните изборни предмети претставува описна категорија изразена како: *Се истакнува*, *Задоволува* или *Не задоволува*.¹⁰ Таа се изведува врз основа на: (а) редовноста, (б) ангажираноста и придонесот и (в) напредокот во стекнувањето на знаењата, вештините и вредностите/ставовите определени со наставната програма.

- Оценката **Не задоволува** се дава кога ученикот не е редовен на часовите (неоправдано отсутствува од повеќе од 1/4 од часовите) и/или не ги исполнува повеќето од задачите и/или не се труди да придонесе за успешна реализација на активностите на часот, независно од тоа дали напредува или не.
- Оценката **Задоволува** се дава кога ученикот е редовен на часовите, ангажиран е скоро секогаш кога добива задачи и се труди да придонесе за успешна реализација на активностите на часот, но видно не напредува во постигнување на очекуваните резултати.
- Оценката **Се истакнува** се дава кога ученикот е редовен на часовите, посветен е на реализацијата на сите активности за време на часовите, видно придонесувајќи за нивна реализација и ги постигнува сите очекувани резултати.

¹⁰ Додека е во сила чл. 138 од Законот за основно образование (Службен весник на Република Северна Македонија бр. 161/19 и 229/20) предвидените категории за сумативно оценување на слободните изборни предмети ќе се претвораат во бројчани оценки на следниот начин: *Се истакнува* се изедначува со оценка 5; *Задоволува* се изедначува со оценка 3; *Не задоволува* се изедначува со оценка 1.

Сумативни оценки се даваат на тримесечје и на крајот на полугодието во кое се реализира предметот. Сумативната оценка за тримесечјето е задолжително проследена и со насоки за подобрување кои треба да му помогнат на ученикот да ги постигне очекуваните резултати од учењето за конкретниот предмет. Крајните сумативни оценки од двата предмета што ги изучувал/следел ученикот во текот на учебната година се запишуваат во додатокот на свидетелството.¹¹ Доколку ученикот изучувал/следел слободен изборен предмет во „мешана“ група ученици од различни наставни јазици, тоа посебно се нагласува во додатокот на свидетелството.

¹¹ Додека е во сила чл. 138 од Законот за основно образование (Службен весник на Република Северна Македонија бр. 161/19 и 229/20) сумативните оценки за слободните изборни предмети се запишуваат во свидетелство во вид на бројчани оценки.

Прилог I – Модел на прашалник за пројавување првичен интерес

(Покрај прашањата, со закосени црвени букви се напишани дополнителни инструкции за креирање на прашалникот. Прашањата што немаат дополнителни инструкции можат да се преземат во целост. Инструкциите се бришат од конечната верзија на прашалникот што е подготвена за задавање.)

ПРАШАЛНИК ЗА УЧЕНИЦИТЕ

Прашалникот служи за да се формира листата на слободни изборни предмети – од одговорите што ќе се добијат зависи кои слободни изборни предмети ќе бидат понудени. Прашалникот се пополнува анонимно – никој не го пишува своето име и презиме. Затоа, секој ученик треба да одговори онака како што навистина мисли.

1. Заокружи во кое одделение учиш: IV V VI VII VIII IX

2. Заокружи најмногу три од задолжителните предмети од чија област би сакал/сакала училиштето да понуди слободни изборни предмети:
 - (1) Македонски јазик
 - (2) Математика
 - (3) Природни науки
 - (4) Историја и општество
 - (5) Техничко образование и информатика
 - (6) Ликовно образование
 - (7) Музичко образование

3. Заокружи најмногу три други области од кои би сакал/сакала училиштето да понуди слободни изборни предмети: *(Училиштето наведува најмалку пет различни области кои укажуваат на содржини што не се вклучени во задолжителните наставни предмети. Подолу се наведени само можни примери – конкретниот прашалник во училиште треба да се прилагоди на интересите на учениците исказани во минатото и на можностите на училиштето/наставниците. На крајот се остава можност ученикот да предложи нешто дополнително.)*
 - (1) Ракетно моделарство
 - (2) Фигури од хартија (оригами, хартиени украси и д.)
 - (3) Фотографија
 - (4) Театарски работилници
 - (5) Резбарство
 - (6) Готвење
 - (7) Градинарство и хортикултура
 - (8) _____ *(наведи што)*

4. Заокружи најмногу три области за поддршка на личниот и социјалниот развој од кои би сакал/сакала училиштето да понуди слободни изборни предмети: *(Училиштето наведува најмалку пет различни области. Подолу се наведени само можни примери – конкретниот прашалник во училиште треба да се прилагоди на интересите на учениците искажани во минатото и на можностите на училиштето/наставниците. На крајот се остава можност ученикот да предложи нешто дополнително.)*
- (1) Разрешување конфликти
 - (2) Финансиска писменост
 - (3) Мултикултурни работилници
 - (4) Градење интерперсонални односи
 - (5) Образование за родова еднаквост
 - (6) _____ *(наведи што)*
5. Заокружи најмногу три спортско-рекреативни активности кои би сакал/сакала да ги понуди училиштето како слободни изборни предмети за сите заинтересирани ученици: *(Училиштето наведува најмалку пет различни видови активности. Подолу се наведени само можни примери – конкретниот прашалник во училиште треба да се прилагоди на интересите на учениците искажани во минатото и на можностите на училиштето/наставниците. На крајот се остава можност ученикот да предложи нешто дополнително.)*
- (1) Ракомет
 - (2) Одбојка
 - (3) Пинг-понг
 - (4) Бадмингтон
 - (5) Јога
 - (6) Хип-хоп
 - (7) _____ *(наведи што)*

БЛАГОДАРИМЕ НА СОРАБОТКАТА

Прилог II - Образец за подготовка на наставна програма за слободен изборен предмет

(Покрај секој елемент од наставната програма, со црвени букви се напишани дополнителни инструкциите за негова подготовка. Инструкциите се бришат од конечната верзија на наставната програма.)

Слободен изборен предмет: XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX *(се пишува името на предметот)*

ПОВРЗАНОСТ СО НАЦИОНАЛНИТЕ СТАНДАРДИ

ЗА СЛОБОДНИТЕ ИЗБОРНИ ПРЕДМЕТИ ЗА ПРОШИРУВАЊЕ/ПРОДЛАБОЧУВАЊЕ НА ЗНАЕЊАТА ОД ЗАДОЛЖИТЕЛНИТЕ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ:

Наставната програма вклучува релевантни компетенции од следното подрачје **XXXXXXXXXX** *(се пишува подрачјето на кое му припаѓа наставниот предмет):*

Ученикот/ученичката знае и/или умее:

--	--

Ученикот/ученичката разбира и прифаќа дека:

--	--

Наставната програма вклучува дополнителни релевантни компетенции и од следните подрачја на Националните стандарди: **XXXXXXXXXX**

Ученикот/ученичката знае и/или умее:

--	--

Ученикот/ученичката разбира и прифаќа дека:

--	--

ЗА СЛОБОДНИТЕ ИЗБОРНИ ПРЕДМЕТИ ОД ДРУГИТЕ КАТЕГОРИИ:

Наставната програма вклучува релевантни компетенции од следните подрачја: **XXXXXXXX** *(се пишуваат подрачјата на кое се повикува предметот):*

Ученикот/ученицката знае и/или умее:

--	--

Ученикот/ученицката разбира и прифаќа дека:

--	--

РЕЗУЛТАТИ ОД УЧЕЊЕ

Тема 1. XXXXXXXX *(се пишува насловот на темата):*

Знаења/вештини: *(се користат наведените или слични фрази за наведување на знаењата/вештините што се очекува да се научат додека се работи на темата)*

- Ја разбира разликата меѓу... / Прави разлика меѓу...
- Може да ги идентификува/препознае ... / Може да опише ...
- Умее да
- Разбира како ...
- Сфаќа дека ...
- Знае дека / Ги знае ...
- Има познавања за ...

<p>Ставови/вредности: <i>(се користат наведените или слични фрази за наведување на ставовите/вредностите што се очекува да се стекнат додека се работи на темата)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Почитува ... • Смета дека ... • Прифаќа дека ... / Ја прифаќа важноста на ... • Подготвен/а е да презема активности кои ... • Има критички/позитивен/негативен став кон ... • Ја осудува ... • Верува дека ... • Поддржува • Разбира дека ... • Се залага за 	
<p>Содржини (и поими) и број на часови <i>(Се наведуваат најмалку две содржини што спаѓаат во темата. Во заграда, под содржината, се наведуваат клучните поими. На крајот се наведува бројот на часови потребни за работа на темата)</i></p>	<p>Примери на активности: <i>(Се наведува повеќе примери за секоја содржина. Наведените примери мора да ги покриваат сите претходно наведени знаења/вештини и ставови/вредности)</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> • ... (.....) број на часови: X 	<ul style="list-style-type: none"> • •
<ul style="list-style-type: none"> • ... (.....) број на часови: X 	<ul style="list-style-type: none"> • •

Се продолжува на ист начин со сите други теми од предметот

Прилог III - Образец за планирање на часовите за реализација на слободен изборен предмет

(Покрај секој елемент од образецот за планирање, со црвени букви се напишани дополнителни инструкциите за негова подготовка. Инструкциите се бришат од конечната верзија на планирањето.)

Слободен изборен предмет: **XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX** *(се пишува името на предметот)*

Тема 1. XXXXXXXX <i>(се пишува насловот на темата):</i>			
Знаења/вештини: <i>(се преземаат од наставната програма за предметот)</i>			
•			
Ставови/вредности <i>(се преземаат од наставната програма за предметот)</i>			
•			
Содржини (и поими) <i>(се преземаат од наставната програма за предметот)</i>	Дата на реализација <i>(се наведува датата за секој час што се планира за работа на дадената содржина)</i>	Сценарио за час <i>(Се наведуваат активностите, чекор по чекор, што ќе се реализираат на часот предвиден за конкретната дата. Наведените активности може да претставуваат детална разработка на примерите активности дадени во наставната програма, но може да бидат и сосема нови.)</i>	Средства <i>(се наведуваат сите што се потребни за реализација на активностите на конкретниот час)</i>
•		• •	•
		• •	•

Се продолжува на ист начин со сите други теми и содржини од програмата